

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Konference k 20. výročí Úmluvy o biomedicině zdůraznila její význam a nastínila výzvy budoucího vývoje

Dne 4. dubna 1997 přijaly státy Rady Evropy ve španělském Oviedu *Úmluvu na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny* (dále jen „Úmluva“). Při příležitosti 20. výročí se ve dnech 24.–25. října 2017 v Radě Evropy ve Štrasburku konala odborná konference, která identifikovala hlavní trendy současného a budoucího vývoje ochrany lidských práv v kontextu vývoje lékařské vědy a souvisejících technologií. S ohledem na značný tematický rozsah a odbornou hloubku programu konference lze v tomto shrnutí pouze upozornit na některé nejzajímavější příspěvky.

Ústřední hodnotou, od níž se odvíjí relevance Úmluvy pro každodenní život Evropanů, je *lidská důstojnost a integrita*. K efektivnímu naplnění vyvážených práv pacientů a lékařů, která Úmluva jako jediný závazný mezinárodněprávní dokument svého druhu zakotvuje, nestačí jen implementace v národní legislativě, ale hlavně skutečné provádění v praxi.

Zástupkyně generálního tajemníka Rady Evropy *Gabriella Battaini-Dragoni* připomněla úzkou vazbu mezi právem a etikou, dvěma hodnotami, které se pojí v lidských právech. Úmluva je nejmenším společným jmenovatelem hodnot sdílených mezi smluvními státy a je nástrojem umožňujícím jejich konstruktivní spolupráci. Bývalý předseda Řídícího výboru Rady Evropy pro bioetiku, který se na přípravě Úmluvy osobně podílel, *dr. Octavi Quintana*, připomněl, že Úmluva vznikala už od 90. let na základě veřejných konzultací a je koncipována jako ucelený dokument (namísto více tematicky zaměřených textů) a umožňuje jednotlivým státům rozšířit zaručená práva nad společné standardy. *Prof. Ludger Honnefelder* z Univerzity Fridricha Wilhelma v Bonnu uvedl, že Úmluva je výsledkem procesu vzájemného učení, který dosud neskončil a pro který neexistuje vzor z minulosti. Lidská práva jsou základním předpokladem lidské existence, druhou stránku pak představuje profesionální etika. Ve stejném duchu vystoupila *prof. Sheila Jasanoff* z Harvardovy univerzity, která zdůraznila, že právní normy musí vhodným způsobem reflektovat vývoj nových technologií a neopomínat otázky víry, přesvědčení a společenské odpovědnosti. Svoboda vědeckého výzkumu není neomezená.

Na konferenci byly představeny výsledky studie z Univerzity v Leidenu o právech dětí jako pacientů v národní legislativě 47 zemí. Byla řešena potřeba zvláštní ochrany dětí při výzkumu, jejich práva na vyslovení souhlasu (od věku 14 let) a omezenost rodičovské zodpovědnosti. Jak zdůraznil *prof. Ton Liefgaard*, dětské pacienty je třeba považovat za aktéry s vlastní vůlí a nikoli za pouhé objekty léčebných postupů. *Prof. Ana Sofia Carvalho* z Portugalské katolické univerzity a *prof. Antonio Cherubini*, lékař z Ancony, akcentovali zvláštní práva starých lidí a jejich zranitelné postavení ve společnosti.

Jako červená nit se celým programem konference vinula nutnost práva reagovat na nové technologie. Jak zdůraznila *prof. Anne Cambon Thomsen* z Univerzity v Toulouse, technologické inovace často změní celé hodnotové založení původního systému. Pokud jde o nejvíce dynamická odvětví lékařského výzkumu, jako např. výzkum lidského genu nebo léčba pomocí kmenových buněk, formální pravidla ani doporučení ještě nejsou ustálená a je třeba je měnit v závislosti na reálném vývoji odvětví. Nelze vměstnat nové

fenomény do stávajícího rámce, už proto, že toto odvětví vědy stojí na zcela jiných principech než pozitivní právo. *Prof. Jonathan Montgomery* z *University College London* k tomu uvedl, že zde existuje pluralismus a relativita hodnot. Jak zdůraznila *prof. Ewa Bartnik* z Varšavské univerzity, v poslední době se změnil přístup k výzkumu lidského genomu. Dříve bylo provádění nových postupů zakázáno až do doby, dokud nebyla přesně známa jejich rizika, dnes se nové metody povolí, jakmile je možno jejich rizika alespoň kvalifikovaně ohodnotit. Mezi léčbou a výzkumem je úzká vazba, protože pokud lékař neví, jak pacientovi pomoci, výzkum nových možností je jedinou cestou.

Na konferenci byla intenzivně diskutována také otázka autonomie vůle, informovaného souhlasu pacienta a s tím související právo na soukromí a ochrana osobních údajů. Řečníci se dotkli i problematiky zajištění rovného přístupu k zdravotní péči, což představuje průnik se sociálními právy. Jak ukázal *dr. Rogelio Altisent* z Univerzity Zaragoza, nedostatky v dostupnosti specializované péče jsou v evropských zemích patrné zejména v sektoru paliativní medicíny, kterou by podle zdravotní indikace potřeboval téměř každý umírající. *Prof. Bartha Knoppers* z *McGill University* v Montrealu mj. uvedla, že pro zlepšení kvality a dostupnosti zdravotní péče je nezbytná celosvětová vědecká spolupráce, nejen politická spolupráce na úrovni vlád.

Pro právníka byl velmi zajímavý příspěvek *dr. Hanse-Jörga Behrense*, místopředsedy Řídícího výboru Rady Evropy pro lidská práva, analyzující judikaturu Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) a prezentující výstupy z tematického semináře z prosince 2016. Bioetika je judikaturou pojmána jako ochrana lidských bytostí a jejich důstojnosti při vývoji lékařské vědy. ESLP rozhodl velké množství případů z oblasti bioetiky, všechny byly ovšem předloženy až po uzavření Úmluvy a většina až v posledních letech. Případy se týkají zejména otázek počátku a konce lidského života, práva na soukromí, náhradního mateřství nebo regulatorních otázek – souladu národní legislativy s Úmluvou.

Účast na konferenci byla pro právníka přínosná především díky prezentovanému pohledu lékařů a přírodovědců. Ten pomáhá porozumět tomu, proč právo nemůže regulovat vše, a že každá regulace v zájmu lidských práv musí, má-li být efektivní, brát ohled na realitu určenou technologickým vývojem, klíčovým pro nastavení faktických vztahů v daném odvětví (v případě bioetiky jde o vztahy mezi pacientem a lékařem, zdravotnickým zařízením a dalšími osobami jednajícími v jeho zájmu). Je třeba ocenit, že lékaři si lidskoprávní aspekty uvědomují a považují je za jeden z důležitých faktorů, který zohledňují při utváření své profesní etiky.

Pozitivní rovněž je, že ČR ratifikovala Úmluvu mezi prvními státy. Konference ve Štrasburku se konala pod záštitou českého předsednictví Výboru ministrů Rady Evropy a byla spojena s podpisem Dodatkového protokolu k Úmluvě o genetickém testování pro zdravotní účely ze strany ČR. Na stejné téma se konala konference také v Akademii věd v Praze, a to dne 2. listopadu 2017.

Sandra Brožová*

* JUDr. Sandra Brožová, Ph.D., LL.M., Metropolitní univerzita Praha, o. p. s. E-mail: sandra.brozova@seznam.cz.